

Paweł Pawlaczyk

OCZEKIWANIA SPOŁECZNE I PROPOZYCJE ZMIAN W LEŚNICTWIE, ZGŁASZANE PRZEZ RUCHY EKOLOGICZNE

Wstęp

Choć lasy zajmują tylko ok. 1/3 terytorium Polski, są kluczowe dla ochrony przyrody (Szwagrzyk i Holeksa 2022). Są też w Polsce publicznie dostępne, a w konsekwencji są przestrzenią ważną dla społeczeństwa. Nic więc dziwnego, że postać lasu i kształtująca tę postać gospodarka leżą w sferze zainteresowań, zarówno przyrodników i organizacji przyrodniczych, jak i osób oraz organizacji realizujących w lesie inne aktywności. Sposób zarządzania lasami i ich kształtowania jest i będzie przedmiotem debaty publicznej. Debata ta w ostatnich latach stała się w Polsce bezprecedensowo intensywna. Niniejszy artykuł jest przyczynkiem do zrozumienia, jak współczesne polskie leśnictwo jest postrzegane przez społeczeństwo, w tym przez osoby, organizacje i inicjatywy tworzące „ruchy ekologiczne”. Na użytek tego artykułu pod pojęciem „ruchów ekologicznych” rozumiem organizacje społeczne i nieformalne inicjatywy społeczne zainteresowane przyrodniczymi i społecznymi aspektami leśnictwa i stanu lasów. Osoby zaangażowane w te ruchy będę dalej także nazywał krótko „przyrodnikami”.

Przyrodnicy nie mają jednolitej reprezentacji, mogą mieć rozmaite cele szczegółowe i nie ma żadnego powodu, by ich poglądy lub propozycje były jednolite i spójne. Mimo to postulaty wydają się układać w ogólniejszy trend. Moje, przedstawione tu rozważania mają charakter autorski i subiektywny – bazują na moich obserwacjach i próbach dostrzeżenia takiego trendu. Jest to jednak raczej rola (zaangażowanego) obserwatora, a nie reprezentanta całego środowiska.

Społeczeństwo, w tym przyrodnicy, postrzega leśnictwo polskie jako tożsame z działaniami Lasów Państwowych. Wynika to nie tylko z dominacji powierzchniowej LP w strukturze własnościowej polskich lasów, ale również z faktu, że w praktyce praktyki i zasady przyjmowane w Lasach Państwowych są punktem odniesienia i wzorcem dla innych właścicieli leśnych. Społeczne oczekiwania wobec leśnictwa są w konsekwencji adresowane do leśnictwa państwowego, podczas gdy leśnictwo niepaństwowe niemal wcale nie skupia

społecznej uwagi. Ten artykuł podąża za takim postrzeganiem – skupia się na zjawiskach dotyczących Lasów Państwowych.

Jakie były oczekiwania środowisk przyrodniczych wobec gospodarki leśnej w 2019 r.?

Na 119 Zjeździe PTL w DarłóWKu, w 2019 r., Andrzej Kepel przedstawił opracowanie „Oczekiwania środowisk przyrodniczych wobec gospodarki leśnej” (Kepel 2019). Dla scharakteryzowania tytułowego zagadnienia, przeprowadził on wówczas badanie społeczne, kierując prośbę o wyrażenie swoich oczekiwań do grupy 107 osób, związanych z praktyczną ochroną przyrody lub w różny sposób współpracujących z organizacjami przyrodniczymi, w jakiś sposób zajmujących się m.in. tematyką leśną. Ankietowana grupa była wówczas zbliżona do całej populacji „przyrodników zainteresowanych lasami i leśnictwem”, a w każdym razie ankietę skierowano do wszystkich przyrodników, którzy takie zainteresowanie publicznie deklarowali. Uzyskane odpowiedzi udało się zebrać w 35 postulatów.

Nie analizując tu meritum i nie oceniając zasadności tych postulatów, zdając sobie także sprawę ze zróżnicowania ich wagi, warto zastanowić się, czy wywarły one jakiś wpływ na rozwój polskiego leśnictwa; w tym czy w 2023 r. jesteśmy bliżej, czy dalej od ich ewentualnego zrealizowania. Próbę takiej oceny zestawiam poniżej:

Lp.	Postulat wg Kepela (2019)	Zmiany w odpowiednim zakresie od 2019 r. do czerwca 2023 r.
1.	Ponowna nacjonalizacja lasów Ogólny postulat dotyczył realnego wpływu państwa i społeczeństwa na praktykę gospodarki leśnej; de facto kształtowana przez PGL LP	Bez istotnych zmian w funkcjonowaniu leśnictwa.
2.	Realna społeczna kontrola nad gospodarką leśną Postulat dotyczył w szczególności sądowej kontroli planów urządzenia lasu. Podnoszono także, że konsultacje PUL –ów to fikcja społecznej partycypacji – w praktyce najczęściej nie uwzględnia się zgłaszanych uwag	Bez istotnych zmian w praktyce. Trybunał Sprawiedliwości UE wyrokiem z 2.03.2023 w sprawie C-432/21 z potwierdził, że brak możliwości sądowej kontroli planów urządzenia lasu jest niezgodny z prawem Unii Europejskiej. Pełnomocnik rządu d/s leśnictwa i Dyrektor Generalny LP w publicznym komunikacie (Siarka, Kubica 2023) zadeklarowali, że „Polska nie zgodzi się na wprowadzenie do prawa krajowego” rozwiązań uwzględniających ten wyrok, twierdząc że taka kontrola „sparaliżowałaby gospodarkę leśną”. Procent uwzględnianych uwag do PUL pozostaje bardzo niski ¹ . Pewne nowe możliwości społecznego uczestnictwa w planowaniu gospodarki

		leśnej wynikają z <i>Wytocznych do zagospodarowania lasów o zwiększonej funkcji społecznej</i> (DGLP 2022) – założono dialog społeczny w ramach tzw. Zespołów Lokalnej Współpracy. Zbyt wcześnie jest jednak na ocenę, czy możliwości te okażą się realne i efektywne.
3.	Ochrona przyrody w lasach prowadzona przez przyrodników Wbrew dobrym chęciom, tradycji i powszechnej samoocenie, leśnicy nie są wystarczająco przygotowani i powołani do ochrony przyrody. Inwentaryzacje walorów przyrodniczych, planowanie i nadzorowanie ochrony oraz monitorowanie jej skutków, a także edukację przyrodniczą należy powierzyć przyrodnikom z odpowiednich specjalności.	Bez istotnych zmian w praktyce. Nowe rozporządzenie <i>w sprawie wymagań dobrej praktyki w zakresie gospodarki leśnej</i> (Rozporządzenie... 2023) sugeruje wręcz, że do oceniania występowania gatunków chronionych wystarczające jest <i>posiadanie tytułu zawodowego licencjata, inżyniera albo równorzędnego potwierdzającego wykształcenie wyższe w zakresie nauk leśnych lub nauk biologicznych lub posiadanie minimum 2-letniego doświadczenia w zawodzie leśnika</i> .
4.	Poszerzanie wiedzy o występowaniu gatunków i siedlak Postulat ogólnopolskiego rozpoznania stanu różnorodności biologicznej lasów państwowych i stworzenia odpowiadających baz danych	Bez istotnych zmian w praktyce.
5.	Poprawa jakości PUL-ów Postulat dotyczył poprawy jakości informacji przyrodniczych oraz poprawy jakości prognoz oddziaływania na środowisko; był rozpisany na zagadnienia szczegółowe.	Bez istotnych zmian w praktyce. Metodyka sporządzania PUL, w tym Programów Ochrony Przyrody i prognoz oddziaływania na środowisko pozostaje taka sama.
6.	Elastyczność w planowaniu gospodarki na obszarach cennych Postulat dotyczył m. in. podwyższania wieków rębności do poziomu 170-220 lat, przeciągania o kilkadziesiąt lat wieków dojrzałości rębnej, dopuszczenia „gospodarki pojedynczego drzewa”	W obszarach cennych przyrodniczo, jak dotąd, bez istotnych zmian w praktyce urządzania lasu. W obszarach ważnych społecznie, możliwość takiej elastyczności sugerują <i>Wytoczne do zagospodarowania lasów o zwiększonej funkcji społecznej</i> (DGLP 2022), choć nie ma jeszcze przykładów, w których taka elastyczność faktycznie zostałaby zastosowana.
7.	Objęcie ochroną lub wyłączenie z użytkowania pomniejsza etat rębny Postulat, by w wypadku objęcia fragmentu drzewostanu ochroną ścisłą lub np. uznania za powierzchnię referencyjną, jego zasobności nie uwzględniać przy planowaniu cięć.	Bez zmian w praktyce
8.	Wycinki pod inwestycje prowadzone w ramach limitów PUL Wycinka drzewostanów z powodu np. budowy dróg czy innych inwestycji powinna być zaliczana na poczet etatów rębnych ustalonych w PUL.	Bez zmian w praktyce
9.	10% lasów bez ingerencji Postulat, by powierzchnie referencyjne w połączeniu z komponentami sieci obszarów chronionych pozostawionymi naturalnym procesom (objętymi ochroną ścisłą) w każdym RDLP obejmowały nie mniej niż 10% powierzchni ogólnej i nie mniej niż 10% powierzchni leśnej; zawierał także kryteria jakościowe.	Regres. W ślad za rezygnacją niektórych RDLP z certyfikatu FSC niekiedy (nie wszędzie) likwidowane są wcześniej wyznaczone „ekosystemy referencyjne”, dotąd pozostawiane naturalnym procesom; nie ma przesłanek rozwoju sieci lasów

		trwale pozostawionych bez ingerencji, której daleko do 10% (por. dalej).
10.	Ochrona mikrosiedlisk Postulat obejmuje 9 zasad post powania, które powinny byC wprowadzone do gospodarki ICSnej, by wzmóc powstawanie i zwi kszyC skutecznoSCochny mikrosiedlisk nadrzewnych/drzew biocenotycznych	Bez istotnych zmian w praktyce gospodarki lesnej. Istnieje praktyka pozostawiania drzew biocenotycznych, ale podniesione w 2019 r. zagadnienia problemowe nadal pozostaj:icproblemowymi.
11.	Zasady tworzenia biogrup Lq_czenie biogrup w wi(,ksze płaty, pozostawianie drzewostanu na 2 wysokości od wód, konsekwentne biogrupy takZe w n:bnich złożonych, w razie potrzeb pozostawianie w tej niż 5%	Regres. Tendencja do wycofywania si z pozostawiania biogrup w r bniach złożonych na rzecz pozostawiania tylko niewielkiej liczby pojedynczych drzew. Ten trend wyraża także nowe rozporz:iczenie <i>iv sprazwie11:Jmagaii dobrejpraktyki Iv zakresie gospodarki iefnej</i> (Rozporz:iczenie... 2023).
12.	Podszyt w lasach Postulat wprowadzania podszytów o składzie gatunkowym odpowiednim dla naturalnego zbiorowiska Iesn ego.	Bez istotnych zmian w praktyce gospodarki lesnej.
13.	Ochrona runa Podczas prac lefowych dokładaC starari, by jak najmniej niszczyC roSlinnoSC runa.	Bez istotnych zmian w praktyce gospodarki lesnej.
14.	Dalsze odchodzenie od n:bnii zupełnych.	Bez istotnych zmian w praktyce gospodarki lesnej. Stosowanie r bni zupełnych jest w ostatnich latach stabilne i wynika z uwarunkowan siedliskowych. Tylko w niewielkich „obszarach o zwi kszonej funkcji społecznej”, <i>Wytyczne do zagospodar0Ivania iasdlv...</i> (DGLP 2022) sugeruj:ic mozliwosc zast:icpienia r bni zupełnej innymi sposobami odnowienia, choc nie ma jeszcze przykładów, w których taka mozliwosc zostalaby faktyczne zastosowana.
15.	Inne postulaty dotycz:icce hodowli i uzytkowania 5 postulatów dot. sref ekotonO(V)Ch, (wykorzystani a odnowiefl. naturalnych, naturalnych składów gatunkowych, analizowania uslug ekosystemowych.	Bez istotnych zmian w praktyce gospodarki lesnej.
16.	Ochrona zasobów wodnych oraz gatunków i siedlisk wodnych i mokradlowych 16 szczeg6lowych zasad dotycz cych zagad niery na styku las-wody i ekosystemy r mokradlowe	W nowym rozporz:iczeniu <i>Iv sprazwieIwymagaii dobrejpraktyki w zakresiegospodarki iefnej</i> (Rozporz:iczenie... 2023) zalecono <i>minimaaizarf dzialaii ZIvqzAlrych zpozyskaniem sur0Ivca drzewnego na siedliskach bagiemrych iub rezygnarjc z tych dzialaii</i> . W pozostałym zakresie bez istotnych zmian w praktyce gospodarki lesnej i wodnej.
17.	Dostosowanie terminów prac do potrzeb ochrony przyrody	Bez istotnych zmian w praktyce gospodarki lesnej.
18.	Efektywna ochrona strefowa	Bez istotnych zmian w praktyce, zastosowanie ochrony strefowej jest stabilne.
19.	Uwzgl dnienie wiedzy przyrodniczej i	Bez istotnych zmian w praktyce. W

	potrzeb ochronny przyrody w gospodarce łowieckiej w lasach	szczegółności, nadal nie jest oceniany wpływ planów łowieckich na środowisko, podczas gdy może być istotny (np. wpływ eliminacji dzików na ekosystem leśny).
20.	Ochrona gatunków nieleśnych Postulat wykorzystywania poletek łowieckich (i innych ewentualnych enklaw roślinności nieleśnej w lasach) do ochrony ginących chwastów i roślin ważnych dla dzikich zapylaczy	Bez istotnych zmian w praktyce
21	Programy ochrony gatunków wypracowywane wspólnie	Bez istotnych zmian w praktyce; nie pojawiły się nowe wspólne programy
22.	Uporządkowanie działań reintrodukcyjnych Prowadząc działania związane z reintrodukcją/restytucją gatunków na terenach leśnych lub prowadzonej przez jednostki PGL LP należy kierować się najlepszą współczesną wiedzą przyrodniczą oraz wytycznymi Międzynarodowej Unii Ochrony w tym zakresie	Bez istotnych zmian w praktyce
23.	Niewprowadzenie do lasów gatunków obcych Postulat, by całkowicie odstąpić od wprowadzania do lasów gatunków obcych (nie tylko dla kraju, ale i regionu)	Bez istotnych zmian w praktyce. W szczególności, w leśnictwie utrzymuje się tendencja, by – wbrew definicjom biologicznym – gatunków rodzimych dla innych regionów Polski nie traktować jako „obcych”
24.	Unikanie szkodliwych oprysków	Bez istotnych zmian w praktyce
25.	Unikanie grodzenia	Bez istotnych zmian w praktyce
26.	Unikanie zbędnego utwardzania dróg	Bez istotnych zmian w praktyce
27.	Zachowywanie i adaptacja do celów przyrodniczych niektórych opuszczonych budowli Postulat adaptacji zbędnych budowli dla nietoperzy	Bez istotnych zmian w praktyce
28.	Zgoda na tworzenie form ochrony przyrody Postulat większego otwarcia na otwarta na postulaty społeczne dotyczące tworzenia form ochrony przyrody na terenie LP.	Bez istotnych zmian w praktyce
29.	Rola w zarządzaniu obszarowymi formami ochrony przyrody Postulaty finansowania przez LP ochrony form ochrony przyrody na terenie LP; finansowania przez LP ochrony parków narodowych (nie tylko „ochrony metodami gospodarki leśnej); sporządzania jednolitych planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 (obejmujących także grunty leśne)	W większości przywrócono praktykę sporządzania przez RDOS jednolitych planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 (a nieujmowania ich zakresu w planach urządzania lasu. W pozostałym zakresie bez istotnych zmian w praktyce.
30.	Trwała zgodność polskich przepisów o lasach z prawem europejskim	Uchylono ewidentnie niezgodny z prawem UE art 14b ustawy o lasach (ustalający fikcję prawną, że gospodarka leśna wykonywana zgodnie z wymaganiami dobrej praktyki w zakresie gospodarki leśnej nie narusza przepisów o ochronie przyrody). Jednak, utrzymuje się niezgodność polegająca na braku możliwości sądowej kontroli planów urzędzenia lasu, potwierdzona wyrokiem TSUE z 2.03.2023 w sprawie C-432/21. Pełnomocnik rządu d/s leśnictwa i

		Dyrektor Generalny LP w publicznym komunikacie (Siarka, Kubica 2023) zadeklarowali, że „Polska nie zgodzi się na wprowadzenie do prawa krajowego” rozwiązań uwzględniających ten wyrok, twierdząc że taka kontrola „sparaliżowałaby gospodarkę leśną”.
31.	Współpraca z organizacjami przyrodniczymi Respondenci podkreślali, że w licznych przypadkach rozwijająca się dobra i owocna współpraca z poszczególnymi nadleśnictwami, np. przy przedsięwzięciach ochronnych, badawczych, monitoringowych czy edukacyjnych, w ostatnich latach została gwałtownie zerwana, podobnie jak pojawiły się utrudnienia w uzyskiwaniu czy rozpowszechnianiu informacji. Nie jest to bezwzględna reguła i są także pozytywne przykłady współdziałania.	Dalszy regres
32.	Pro-przyrodnicza polityka informacyjna Modyfikacja polityki informacyjnej PGL LP, z przede wszystkim promującej i wyjaśniającej zasady gospodarczego użytkowania lasu i budującej pozytywny wizerunek leśnika, na uwzględniającą w większym stopniu promowanie pozaprodukcyjnych funkcji i walorów lasu; unikanie w przekazie błędów merytorycznych.	Rozbieżne tendencje. Z jednej strony ewolucja w kierunku propagandy na rzecz gospodarki leśnej jako panaceum na wszystkie problemy dotyczące lasów, z drugiej strony wiele treści przyrodniczych w przekazie informacyjnym LP.
33.	Umiarkowanie w obronie wizerunku Lasów Państwowych Reakcje Lasów Państwowych na krytykę społeczną	Regres
34.	Laickość gospodarki leśnej	Regres – coraz więcej elementów religijnych, w tym kuriozalny Akt Zawierzenia Lasów Państwowych Najświętszej Maryi Pannie przez Dyrektora Generalnego LP jesienią 2019 r.
35.	Komu powinna podlegać gospodarka leśna? Rozbieżne postulaty utrzymania lub zmiany usytuowania leśnictwa i ochrony przyrody w działach gospodarki narodowej	Bez zmian

¹ Wg analizy Fundacji Lasy i Obywatele, w 466 procesach konsultacji PUL, które miały miejsce w latach 2010-2020, uwzględniono tylko 16 proc. uwag w całości, a 5,7 proc. uwzględniono częściowo. Siarka i Kubica (2023) twierdzili wprawdzie, że „Podczas obowiązkowych konsultacji społecznych uwzględnianych jest ponad 90% uwag zgłaszanych przez lokalne społeczności, organizacje pozarządowe czy samorządy”, ale ta teza jest niewiarygodna, gdyż - w odpowiedzi na skierowane do nich zapytanie Fundacji Lasy i Obywatele - nie potrafią w żaden sposób wyjaśnić podstaw takiego oszacowania.

Postulaty zidentyfikowane przez Kepela (2019) miały w większości (poza rozważaniami w punkcie 35) charakter techniczny, tj. mogły być wdrożone bez zasadniczych zmian samego modelu organizacyjnego gospodarki leśnej. Jak widać, do wdrożenia takiego jednak nie doszło, a polskie leśnictwo w latach 2019–2023 nie rozwijało się w postulowanych przez przyrodników

kierunkach. Kepel (2019) pisał: *Aby zwiększyć szansę na sprostanie wyzwaniom stojącym obecnie przed polskimi lasami i Lasami, konieczne jest pilne przywrócenie współpracy i budowa od nowa zaufania między silnie skonfliktowanymi w ostatnich latach środowiskami leśników i przyrodników. Konstrukttywne podejście do wzajemnych oczekiwań może być pierwszym krokiem w tym kierunku.* Nic takiego się jednak nie zdarzyło. W niektórych aspektach polskie leśnictwo rozwija się wręcz w kierunkach przeciwnych (por. niżej).

W konsekwencji, postulaty z 2019 r. praktycznie w całości pozostają nadal aktualne, tyle że przy większym poziomie frustracji postulatorów.

Obecne zmiany w polskim leśnictwie i jego otoczeniu społecznym i ich konsekwencje dla postulatów środowisk przyrodniczych

Obawy o trwałość i skuteczność dotychczasowych rozwiązań integrujących gospodarkę leśną z ochroną przyrody

Na całym świecie leśnictwo poszukuje rozwiązań zapewniających zrównoważony charakter gospodarki leśnej, tj. jej zintegrowanie z potrzebami ochrony ekosystemów, w tym z potrzebami ochrony różnorodności biologicznej. Środki takiej integracji są różnorodne w szczegółach, ale podobne co do ogólnych zasad (por. Kraus i Krumm 2013, Krumm i in.

2020): sprowadzają się do *leśnictwa bliskiego naturze* (leśnictwa korzystającego z gatunków rodzimych, utrzymującego naturalne zbiorowiska leśne; maksymalnie wykorzystującego i w części naśladującego naturalne procesy)

oraz do tzw. *podejścia retencyjnego* (pozostawiania nieużytkowanych niektórych drzew, grup drzew i drzewostanów, w różnych skalach przestrzennych).

Polskie leśnictwo do I dekady XXI w. wypracowało kilka istotnych rozwiązań mieszczących się w tym nurcie. Docelowe składy gatunkowe w większości nawiązują obecnie do składów naturalnych zbiorowisk leśnych, a leśnictwo próbuje naprawić własne, historyczne błędy w tym zakresie przez masową przebudowę drzewostanów. Podejmowane były i są starania o ochronę rzadkich i zagrożonych gatunków w lasach. Do najważniejszych środków uwzględniania potrzeb przyrody należą: zasada pozostawiania tzw. *drzew biocenotycznych*, zasada pozostawiania w ciecicach rębnych *biogrup* tj. grup i kęp drzew zostawionych na przyszłe pokolenie drzewostanu i do naturalnej śmierci; pozostawianie niektórych drzewostanów trwale nieużytkowanych jako tzw. *ekosystemów referencyjnych*.

Rozwój polskiego leśnictwa w ostatnich latach budzi jednak w środowisku przyrodników obawy, czy rozwiązania te są trwałe i czy są faktycznie wdrażane w skuteczny sposób. Nie mówiąc już o potrzebach ich rozwoju.

Mimo generalnej zasady ochrony *drzew biocenotycznych*, przyrodnicy sygnalizują liczne – wydaje się, że coraz liczniejsze – przypadki ich wycinania. Choć współczesny obieg informacji sprzyja nagłaśnianiu nawet incydentalnych zdarzeń, to wydaje się, że skala tego zjawiska nie jest tylko incydentalna. W szczególności, o ile faktycznie zwykle oszczędzane są drzewa z dziuplami zasiedlonymi przez ptaki, to przyrodnicy nie widzą wśród leśników powszechnego zrozumienia dla potrzeby pozostawiania drzew z innymi typami mikrosiedlisk nadrzewnych. Dostrzegają także, że wielu leśników chce rozumieć zasadę *pozostawiania drzew biocenotycznych* jako pozostawianie tylko niektórych spośród takich drzew. Przede wszystkim jednak, drzewa wykazujące potencjał do przyszłego rozwoju cech biocenotycznych nadal w większości są eliminowane w cięciach pielęgnacyjnych.

Pozostawiane przy cięciach rębnych grupy i kępy drzew (żargonowo określane jako biogrupy) są ważne, bo mogą dostarczyć, w przyszłym pokoleniu drzewostanu, drzew rzeczywiście starych, rozwijających cechy biocenotyczne i w przyszłości odtwarzających zasoby grubego rozkładającego się drewna w ekosystemie. Przyrodnicy widzą jednak, że wielu leśników chciałoby ograniczyć zasadę pozostawiania biogrup tylko do zrębów zupełnych (co prowadziło do wyłączenia zastosowania tego środka w drzewostanach liściastych); coraz liczniejsze są także postulaty rezygnacji z biogrup (lub usunięcia biogrup wcześniej pozostawionych) argumentowane ryzykiem dla zdrowotności drzewostanów.

W większości nadleśnictw Lasów Państwowych w Polsce istnieją jakieś fragmenty lasu wyłączony z użytkowania gospodarczego i pozostawione naturalnym procesom przyrodniczym. Rolę taką pełnią oczywiście rezerwaty przyrody obejmujące lasy, ale także drzewostany wyznaczone przez nadleśnictwa, zwykle pod nazwami *ekosystemów referencyjnych*, *ekosystemów reprezentatywnych*, *ostoi różnorodności biologicznej*, *obszarów nieobjętych gospodarowaniem* (zależnie od RDLP). Łączna powierzchnia takich lasów w skali Polski nie jest łatwa do ustalenia, bo dane o nich zwykle są rozproszone i dostępne tylko w nadleśnictwach, szacujemy jednak (Fundacja Lasy i Obywatele i Klub Przyrodników, analizy npbl. na podstawie danych z nadleśnictw), że wynosi ok. 280 tys. ha, co stanowi ok. 3,8% powierzchni zarządzanej przez Lasy Państwowe. Ok. 215 tys. ha leży poza rezerwatami przyrody², czyli jest chroniona „quasirezerwatowo”, decyza-

2 W Lasach Państwowych jest 1289 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni 124,8 tys. ha

mi samych leśników. To powierzchnia znacząca i istotna dla ochrony przyrody, co jest doceniane przez przyrodników. Nie ma jednak przejawów rozwoju tej sieci, podczas gdy z szacunków przyrodniczych wynika, że dla skutecznej ochrony przyrody w lasach należałoby pozostawić naturalnym procesom raczej 5–10%, a nie tylko 3,8% powierzchni. Najbardziej niepokoi jednak, że ochrona ta nie zawsze jest trwała: w niektórych nadleśnictwach obserwujemy obecnie formalne znoszenie tak wyznaczonych powierzchni (np. w związku z rezygnacją z certyfikacji w systemie FSC, zob. dalej) lub planowanie na nich cięć. Z punktu widzenia przyrodników oznacza to, że istotne osiągnięcie polskiego leśnictwa jest zagrożone.

Niepokój przyrodników budzi wycofywanie się niektórych RDLP z certyfikacji lasów w systemie FSC. Standard FSC, choć przez przyrodników oceniany dość krytycznie, przynajmniej częściowo ujmował wyżej wymienione rozwiązania; tym samym więc certyfikat FSC przynajmniej częściowo gwarantował ich trwałość i starania o ich wdrażanie. Przyrodnicy obawiają się, że rezygnacja z certyfikatu FSC pociągnie za sobą także rezygnację z tych środków, tak ważnych dla integracji potrzeb ochrony przyrody z leśnictwem. W szczególności dotyczy to ekosystemów referencyjnych, o których mowa wyżej.

Aktualny minimalny standard integracji ochrony przyrody z gospodarką leśną wyznaczyło nowo wprowadzone Rozporządzenie Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 27 marca 2023 r. w sprawie wymagań dobrej praktyki w zakresie gospodarki leśnej. Stosowanie praktyk z nowego rozporządzenia jest obecnie obowiązkiem wszystkich właścicieli lasów, tak państwowych jak i niepaństwowych (mogą oni oczywiście stosować praktyki dalej idące, np. w związku z posiadanymi certyfikatami lub z własnej woli). Jednak, nieprzestrzeganie tego obowiązku nie jest obwarowane żadną bezpośrednią sankcją karną (choć może stanowić przesłankę do interpretacji innych przepisów). Do regulacji wprowadzanych nowym rozporządzeniem należą m.in.:

- Obowiązek wizji terenowej pod kątem występowania ptaków oraz gatunków z załącznika IV dyrektywy siedliskowej (ale nie innych gatunków chronionych!). Wystarczające do wykonania tej wizji kompetencje to wykształcenie wyższe w zakresie nauk leśnych lub nauk biologicznych lub minimum 2-letnie doświadczenia w zawodzie leśnika. Wskazany termin oznacza, że wizja może wypaść np. w okresie zimowym.
- Obowiązek oznakowania i oszczędzenia: drzew dziuplastych, drzew z wieloletnimi gniazdami ptaków, drzew z zasiedlonymi gniazdami jednorocznymi ptaków, innych stanowisk na których podczas wizji terenowej stwierdzono gatunki z załącznika IV dyrektywy siedliskowej.

Obowiązek dotyczy jednak tylko drzew i stanowisk stwierdzonych i oznakowanych podczas wizji terenowej. Nie dotyczy stanowisk gatunków chronionych znanych z innych źródeł, jeżeli nie zostały znalezione podczas wizji terenowej (a niekoniecznie będzie ona przeprowadzona w momencie fenologicznym umożliwiającym wykrycie gatunków). Podkreślić należy, że wynikający z przedmiotowego rozporządzenia obowiązek oznakowania i oszczędzenia dotyczy tylko stanowisk gatunków z załącznika IV dyrektywy siedliskowej, a nie innych gatunków chronionych (czyli np.: dotyczy zgniotka cynobrowego, ale nie zgniotka szkarłatnego; dotyczy pachnicy ale nie zglębka bruzdkowanego; dotyczy nietoperzy, jaszczurki zwinki i żaby moczarowej, ale nie dotyczy chronionych mszaków ani porostów).

- Pozostawianie martwych drzew w liczbie 3–5/ha [to ilość dalece niewystarczająca z punktu widzenia różnorodności biologicznej]; ale tylko jeżeli nie stwarzają zagrożenia pożarem, rozmnożą szkodników ani zagrożenia bezpieczeństwa ludzi.
- Zalecenie pozostawiania, w pasie o szerokości 10 m od linii brzegu naturalnych cieków i zbiorników wodnych, zwalonych pni drzew, podszytu, dużych kamieni (w tym pasie można jednak wycinać drzewa, usuwać martwe drzewa stojące itp.).
- Zakaz stosowania rębni zupełnych oraz rębni gniazdowych w pasie o szerokości 25 m od linii brzegu naturalnych cieków i zbiorników wodnych – w tych miejscach zaleca się pozostawianie stref buforowych lub ich tworzenie, w szczególności przez sadzenie krzewów oraz pielęgnowanie lasu. Można jednak stosować rębni częściowe i stopniowe, z czego wynika że można stosować cięcia zupełne i gniazdowe w ramach rębni IVd.
- Zalecenie stosowania rębni złożonych z wydłużonym okresem odnowienia w przypadkach uzasadnionych potrzebami społecznymi lub przyrodniczymi. Nie oznacza to jednak opóźniania przystępowania do cięć rębnych w takich drzewostanach, a tylko rozciągnięcie ich w czasie.
- W lasach użytkowanych rębniami zupełnymi, obowiązek pozostawiania do naturalnego obumarcia co najmniej 5% powierzchni drzewostanów w formie biogrup na zrębach lub większych fragmentów drzewostanów przeznaczonych do użytkowania rębego; chyba że istnieją przesłanki za ich niepozostawianiem;
- W drzewostanach rębnych użytkowanych rębniami złożonymi, obowiązek pozostawiania 3–5 żywych drzew w przeliczeniu na 1 ha odnawianej powierzchni [to skrajnie mało].
- Jeżeli jest to możliwe, przy uwzględnieniu uwarunkowań gospodarczych, społecznych i kulturowych, zalecono *minimalizację działań związanych*

z pozyskaniem surowca drzewnego na siedliskach bagiennych lub rezygnację z tych działań.

Standard ten jest oceniany przez przyrodników jako słuszny, ale stosunkowo słaby; na pewno słabszy od rozwiązań w zakresie ekologizacji leśnictwa już stosowanych w Lasach Państwowych w początkach XXI w. W szczególności, nieefektywne będą rozwiązania, które miałyby zapewnić skuteczność ochrony gatunkowej (ze względu na skoncentrowanie tylko na niektórych gatunkach chronionych, nieoptymalny fenologicznie termin wizji, niewystarczające kompetencje obserwatorów, brak ochrony szerzej rozumianych siedlisk gatunków); standard ochrony drzew biocenotycznych jest zawężony tylko do drzew dziuplastych; słabe są warunki, które zapewniałyby rozwój drzew biocenotycznych i odtwarzanie zasobów martwego drewna w drzewostanach liściastych (Klub Przyrodników 2022).

W konsekwencji, postulatem środowisk przyrodniczych jest nadal wzmocnienie i rozwój środków integrujących ochronę przyrody z gospodarką leśną, ale także utrwalenie tego, co w tej dziedzinie już osiągnięto, np. metodami legislacyjnymi.

Zmiany tła europejskiego

Przyjęta przez Unię Europejską Strategia na rzecz Różnorodności Biologicznej 2030 zawiera zapisy mające znaczące konsekwencje dla lasów i leśnictwa. Wśród celów Strategii jest m. in. objęcie ochroną ścisłą 1/3 przyrodniczych obszarów chronionych, tj. co najmniej 10% terytorium UE – co musi przełożyć się na objęcie ochroną ścisłą niektórych lasów, dziś użytkowanych gospodarczo. W szczególności, ochroną ścisłą miałyby być objęte wszystkie tzw. lasy pierwotne³ i „starolasy”⁴ wg ich stanu na 20.05.2020. Państwa, w których lasy pierwotne ani starolasy się nie zachowały, powinny potraktować priorytetowo ich odtwarzanie, tak by niektóre drzewostany mogły nabrać cech starolasów. Strategia zakłada także masowe odtwarzanie i unaturalnianie ekosystemów, w tym leśnych (konkretne, wiążące zapisy miałyby zawierać unijne rozporządzenie o odtwarzaniu przyrody, którego projekt jest obecnie – w czerwcu 2023r. – przedmiotem prac legis-

3 *primeval forests*: naturalnie odnawiające się lasy rodzimych gatunków drzew, bez jasno widocznych przejawów aktywności człowieka, nie wykazujące znaczącego zakłócenia naturalnych procesów ekologicznych

4 *old-growth forests*: drzewostany rodzimych gatunków drzew, które rozwinęły się głównie wskutek naturalnych procesów, wykazujące cechy strukturalne i dynamikę późnych faz rozwojowych lasu naturalnego danego typu. Ślady interwencji ludzkich mogą być widoczne, ale powinny stopniowo zanikać lub być na tle ograniczone, by nie zakłócać znacząco naturalnych procesów

lacyjnych, choć jego los jest niepewny). Pochodną Strategii na rzecz Różnorodności Biologicznej jest Strategia Leśna, zawierająca m.in. ideę „leśnictwa bliskiego przyrodzie” (*close to nature forestry*).

Wobec Strategii na rzecz Różnorodności Biologicznej 2030 Lasy Państwowe zajęły stanowisko zdecydowanie negatywne. Nie podjęto żadnych prób przygotowania się do wdrożenia Strategii. Zlecono i opublikowano natomiast serię opracowań, wykazujących że wdrożenie Strategii, w szczególności w zakresie objęcia 10% łądów UE ochroną ścisłą, jest zagrożeniem dla polskich lasów, leśnictwa i przemysłu drzewnego (Lasy Państwowe 2021). Odpowiedzią organizacji ekologicznych była krytyczna analiza tych ekspertyz i polemika z ich tezami (Pawlaczyk 2021a, Anonim 2021).

Środowisko przyrodników, w tym organizacje ekologiczne, dość jednolicie postrzegają natomiast Strategię UE i jej pochodne z nadzieją: jako szansę na poprawienie skuteczności ochrony przyrody i faktyczne „przywrócenie przyrody do naszego życia”, tj. skuteczniejsze zintegrowanie ochrony przyrody z różnymi dziedzinami ludzkiej aktywności.

Ta rozbieżność w postrzeganiu strategii UE stała się dodatkowym punktem dzielącym środowisko przyrodników i leśników. Oczekiwaniem środowisk przyrodniczych w tej sprawie jest podjęcie konstruktywnej dyskusji, jak możemy w Polsce i w polskich lasach przyczynić się do realizacji ogólnoeuropejskich celów.

Upolitycznienie leśnictwa w Polsce i jego wyjście poza krąg europejskiego państwa prawa

W ostatnich latach doszło do bezprecedensowego powiązania Lasów Państwowych z jedną z partii politycznych. Struktury LP zdominowane zostały przez działaczy Zjednoczonej Prawicy, a w szczególności partii Suwerenna Polska. W obiegu publicznym pojawiają się oceny, że Lasy funkcjonują de facto jak agenda partyjna. Związek ten jest symbiotyczny: Suwerenna Polska wraz z Lasami Państwowymi promuje inicjatywę legislacyjną, która miałaby uznać sferę leśnictwa za wyjątkową część polityki Polski w Unii Europejskiej: przyjęcie stanowiska rządu w sprawach UE dotyczących leśnictwa wymagałoby akceptacji sejmowej większości konstytucyjnej – ma to wg autorów projektu zabezpieczać przed uzyskaniem przez UE większych kompetencji w zakresie leśnictwa. Z punktu widzenia legislacji i ogólnych mechanizmów współpracy w ramach UE rozwiązanie takie, wyróżniające tylko jedną dziedzinę, wydaje się kuriozalne; ale jest ono właśnie wyrazem, że promująca je partia chce promować się w roli „obrońcy polskiego leśnictwa”.

Taka symbioza leśnictwa, w tym instytucji państwowej (Lasów Państwowych), z jedną z partii politycznych jest przez znaczną część społeczeństwa, przynajmniej dla wszystkich tych, którzy poglądów i programu tej partii nie podzielają, odbierana jako rażąca. Przyczynia się więc do budowy kolejnych podziałów społecznych wobec leśnictwa.

Pełnomocnik rządu d/s leśnictwa i Dyrektor Generalny LP w publicznym komunikacie (Siarka, Kubica 2023) w marcu 2023 r. zadeklarowali, że „Polska nie zgodzi się na wprowadzenie do prawa krajowego” rozwiązań uwzględniających wyrok Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 2.03.2023 w sprawie C-432/21, „. W wyroku tym TSUE uznał, że brak możliwości kontroli sądowej planów urządzania lasu narusza prawo UE i Konwencję z Aarhus. Taka publiczna deklaracja niewykonania wyroku sądowego, złożona wspólnie przez urzędnika państwowego odpowiedzialnego za leśnictwo i dyrektora Lasów Państwowych, pozostająca w dodatku bez konsekwencji politycznych i służbowych, jest kuriozalna i wydaje się nie do pomyślenia w państwie prawa. Nawiasem mówiąc, podważa ona wiarę w zgodność planów urządzania lasu z prawem: ich kontrola sądowa prowadziłaby bowiem do „paraliżu gospodarki leśnej” tylko wtedy, gdyby znalazła w nich masowe bezprawne rozwiązania.

Niezalenie od rozmaitych poglądów politycznych, pracownicy i działacze organizacji i ruchów ekologicznych w zdecydowanej większości wydają się przywiązani do idei demokratycznego państwa prawa będącego członkiem UE, traktując przestrzeganie prawa, w tym wykonywanie wyroków sądowych jako wartość. Ich postulatem będzie więc powrót Lasów Państwowych i ministerstwa właściwego d/s leśnictwa do kręgu państwa prawa.

Powyższe sytuacje postrzegane są w środowisku przyrodników jako bezprecedensowe kuriozum: rodzić będą więc także postulaty takich zmian legislacyjnych, w tym postulaty dotyczące samej organizacji Lasów Państwowych, które na przyszłość trwale zabezpiecząby przed takimi aberracjami.

Drastyczna zmiana społecznego postrzegania leśnictwa w Polsce

W środowisku przyrodników, ale także wśród niezaangażowanych w ochronę przyrody, a tylko korzystających z lasu obywateli, powszechne w ostatnich latach stało się wrażenie „masowego cięcia lasów”. Tylko częściowo wrażenie to można uzasadnić rzeczywistym wzrostem pozyskania drewna w skali kraju wg dostępnych danych statystycznych (wg danych GUS pozyskanie w latach 2015–2022 oscylowało wokół 40 mln m³). Nie zaszła też żadna drastyczna zmiana w metodach planowania gospodarki leśnej i kwali-

fikowania drzewostanów do cięć rębnych. Żadne dane nie przeczą, że faktyczna gospodarka leśna nadal mieści się w modelu „zrównoważonym”, który – przynajmniej przy założeniu stabilności uwarunkowań zewnętrznych – powinien gwarantować pełne korzyści z lasu przyszłym pokoleniom.

Z drugiej strony jednak, obserwacje „intensywnych cięć” są na tyle powszechne, że nie można uznać ich za subiektywne i incydentalne. Wyrażają one jakiś faktyczny trend, dotyczący – o ile nie faktycznego wzrostu pozyskania – to wzrostu „widzialności społecznej” cięć rębnych. Mechanizm tego zjawiska nie jest całkiem jasny. Hipotetycznych przyczyn doszukiwać się można wśród następujących zjawisk:

- Opóźniona percepcja społeczna trendu bardziej długofalowego (jeżeli spojrzeć na trend pozyskania drewna od 2010, 2000 czy 1990 r., to jest on faktycznie silnie wzrostowy, tak co do liczb bezwzględnych jak i co do intensywności pozyskania z jednostki powierzchni, a wzrost zasobności tłumaczy to tylko częściowo; jest też długofalowy trend wzrostu procentu użytkowanego przyrostu i spadku pochłaniania CO₂ przez lasy);
- Szerokie wejście z cięciami rębnymi w niektóre kompleksy leśne, cechujące się dotąd dużym udziałem starszych drzewostanów (np. lasy bieszczadzkie, inne lasy karpackie, Trójmiejski Park Krajobrazowy). Choć wynika to z prostego zaaplikowania typowych schematów gospodarki leśnej przy określonej strukturze klas wieku, prowadzi do lokalnie intensywnego oddziaływania na przyrodę (w tym gatunki związane ze starodrzewami) i na krajobraz leśny. Nawet gdy kompleksy takie stanowią w skali kraju niewielką część lasów, społeczny efekt zjawiska jest nadproporcjonalny, gdyż dotyczy miejsc szczególnie wrażliwych przyrodniczo i społecznie;
- Ewolucja metod gospodarki leśnej w kierunku rębni złożonych i wydłużanie okresów odnowienia. Paradoksalnie, te korzystne zmiany mogą pociągać za sobą niekorzystny efekt wizualny: przy długich okresach odnowienia zwiększa się powierzchnia manipulacyjna jednocześnie objęta pracami zrębowymi, postrzegana jako „cięta”.
- Spowolnione procesy wizualnej regeneracji powierzchni po cięciach, wskutek zmian klimatycznych, np. długich okresów posusznych.

Warto zauważyć, że w przekazie komunikacyjnym Lasów Państwowych nie ma prób wyjaśnienia zjawiska, są natomiast próby jego zanegowania, w większości niezbyt trafne merytorycznie.

Niezależnie od przyczyn, to wizualne wrażenie „masowo ciętych lasów” skutkuje coraz powszechniejszym postrzeganiem leśników oraz instytucji Lasów Państwowych jako „rabunkowych eksploatatorów i niszczycieli polskich lasów”. W synergii z innymi, zasygnalizowanymi tu zjawiskami, jak

upolitycznienie leśnictwa, demonstracyjne deklaracje nieprzestrzegania prawa (por. wyżej), jego demonstracyjna antyeuropejskość, prowadzi to do erozji wizerunku leśników. Ta zmiana percepcji społecznej jest bardzo szybka: o ile jeszcze ok. 10 lat temu Lasy Państwowe cieszyły się sporym autorytetem społecznym, to dziś w niektórych kręgach społeczeństwa postrzegane są jako „zła korporacja”, a niekiedy niemal jak organizacja przestępcza.

Ta sytuacja jest podłożem do postulatów „głębokiej reformy” leśnictwa. Niezależnie na czym dokładnie reforma ta miałaby polegać, jej zwolennicy oczekują, że wrażenie „masowego cięcia” zostanie odwrócone, tj. oczekują takiej gospodarki, która takiego wrażenia by nie generowała. Niektórzy uważają także, że należy także coś zrobić z samymi Lasami Państwowymi, ponieważ ich zdaniem utrata zaufania społecznego tej instytucji stała się już nieodwracalna.

Rozwój poczucia obywatelskiej własności lasów

Ostatnie kilka lat jest okresem lawinowego rozwoju lokalnych grup, inicjatyw i ruchów obywatelskich zainteresowanych miejscowym lasem, jego formą, wyglądem i przyszłością (Niedziałkowski i Chmielewski 2023). O ile do niedawna gospodarka leśna była przez społeczeństwo najczęściej postrzegana jako działanie „strony trzeciej” na jej terytorium, a uwagi co do form tego działania miały co najwyżej organizacje działające jako „adwokaci przyrody”, to obecnie coraz częściej las postrzegany jest jako element lokalnej tożsamości kulturowej, rozumiany jako „współwłasność” lokalnej społeczności, tylko zarządzana przez leśników. Konsekwencją są liczne lokalne postulaty wobec lokalnej gospodarki leśnej. Wg stanu na czerwiec 2023 r, Fundacja Lasy i Obywatele (2023) zebrała dane o 400 takich obywatelskich inicjatywach leśnych w Polsce.

Postulatem, który z tego wynika, jest realny wpływ społeczeństwa – w tym społeczności lokalnych – na to co dzieje się z „ich” lasem, a więc na planowanie i realizację gospodarki leśnej.

Wpływu takiego nie zapewnia obecna procedura konsultacji planu urzędzenia lasu. Obecna realizacja tych konsultacji odpowiadałaby, na skali partycypacji społecznej Arnstein (1969), co najwyżej czterem pierwszym jej stopniom – „manipulacji”, „terapii”, „informowaniu” i „wysłuchaniu”; chodzi natomiast o to, by osiągnęła przynajmniej poziom „partnerstwa”, tj. nie tylko możliwości wnoszenia uwag, ale faktycznego wpływu partycypantów na kształt planu. Celem takiego wpływu byłoby poddanie lasów ważnych dla inicjatyw obywatelskich szczególnym zasadom zagospodarowania, wciąż

mieszczących się w ramach sztuki leśnej, ale wykorzystujących tę sztukę w sposób istotnie odmienny od przeciętnego schematu gospodarki leśnej.

Zwrócić tu trzeba uwagę, że samo pojęcie „lasu” zwykle nie jest przy tym postrzegane przez społeczność tak samo jak przez leśników. W oczach społeczeństwa powierzchnia czasowo pozbawiona drzew, np. zrąb, nie jest lasem (Jagusztyn-Krynicka 2023). Dla większości inicjatyw społecznych ważna wydaje się w szczególności ciągłość istnienia szaty leśnej, różnorodność lasu, w tym jego bioróżnorodność, utrzymanie wysokiego udziału starodrzewi, maksymalnie długie utrzymanie starodrzewi dziś istniejących. Zagadnienie, jak dokładnie miałyby to być osiągnięte, pozostaje otwarte, choć lokalnie istnieją pomysły kodyfikacji odpowiednich zasad (Wołkowycy 2021, Pawlaczyk 2021b). Przedstawiciele lokalnych inicjatyw z reguły nie żądają rzeczy nierealnych: są świadomi, że sztuka leśna ma do zaoferowania więcej, niż tylko jednolity model gospodarki leśnej przyjęty dotychczas w Polsce, tj. że modele prowadzenia lasu mogą być różne (por. Puettmann i in. 2015).

Postulaty takie, sprowadzające się do *kształtowania lasu tak, by lepiej odpowiadał potrzebom społecznym*, to nic innego, jak upomnienie się o społeczną funkcję lasu. Ruchy leśne nie postulują całkowitej rezygnacji z pozyskiwania drewna. Po prostu chcą *realnego, a nie tylko deklarowanego zrównoważenia funkcji lasu, (...) otwartego dialogu na tematy leśne i dopuszczenia społeczeństwa do decydowania o losach terenów zalesionych* (Jagusztyn-Krynicka 2023).

Odpowiedzią ze strony Lasów Państwowych na coraz częstsze obywatelskie inicjatyw leśne było wprowadzenie od 1.09.2022. *Wytycznych do zagospodarowania lasów o zwiększonej funkcji społecznej* (GFLP 2022). Znamienne jednak, że sama treść wytycznych powstała bez żadnej partycypacji społecznej. *Lasy o zwiększonej funkcji społecznej* są rozumiane tylko jako „lasy intensywnie użytkowane rekreacyjnie”, „tereny leśne w bezpośrednim sąsiedztwie ośrodków wypoczynkowych” oraz „lasy w strefach A i B ochrony uzdrowiskowej”, a interpretacja tych pojęć i wyznaczenie konkretnych obszarów należy do nadleśniczego. Wytyczne mają więc dość wąski zakres terytorialny: dotyczą więc raczej lasów podmiejskich, ale nie dotyczą lasów na obszarach szczególnie atrakcyjnych turystycznie i krajobrazowo, budzących zainteresowanie społeczne, ale cechujących się rozproszonym ruchem turystycznym; nie dotyczą np. strefy uzdrowiskowej C w której znajduje się zdecydowana większość lasów otaczających uzdrowiska.

Deklarowanym celem urządzania lasu w strefie oddziaływania społecznego ma być „zachowanie krajobrazu leśnego i jego estetyki” oraz „spowolnienie zachodzących zmian”, przy zachowaniu trwałości lasu. Wytyczne nie za-

wierają jednak konkretnych zapisów konkretyzujących te cele w zakresie urządzania lasu, w tym np. dotyczących regulacji użytkowania drzewostanów – podczas gdy należałoby oczekiwać np. wskazań w zakresie niekwalfikowania do użytkowania rębnych drzewostanów wciąż zachowujących trwałość, a pełniących ważne funkcje społeczne. Wytyczne mówią tylko ogólnie o „spowolnieniu wymiany pokoleniowej” drzewostanów i dotyczy to tylko podstrefy intensywnego oddziaływania społecznego. Natomiast w „strefie zrównoważonego oddziaływania społecznego” *realizacja gospodarki leśnej nie musi być poddana tak istotnym zmianom*. Wytyczne rekomendują w strefie oddziaływania społecznego preferowanie rębni złożonych z długim okresem odnowienia oraz umiarkowanym i rozłożonym w czasie poborem miąższości; unikanie rębni generujących otwarte powierzchnie odnowieniowe (zręby i gniazda) – w tym zaleca się stosowanie rębni stopniowej gniazdowej udoskonalonej IVd, w tym z udziałem cięć przerębowych, a także rębni przerębowej w wariacie jednostkowo-przerębowym (Va) i kępowo-przerębowym (Vb). Zręby zupełne miałyby być stosowane tylko w przypadku potrzeb przyrodniczych, klęsk i szkód lub w przypadku uzyskania akceptacji społecznej. Założono tworzenie przy nadleśnictwach tzw. Zespołów Lokalnej Współpracy, w celu stałego dialogu społecznego.

Wytyczne zostały przyjęte z uwagą i zainteresowaniem przez ruchy społeczne i ekologiczne, które starają się wykorzystać leżące w nich możliwości. Dominuje ocena, że – przy woli nadleśniczych w tym kierunku – wytyczne mogą być użyte jako podstawa do rzeczywistej partycypacji społecznej i odpowiedniej modyfikacji gospodarki w lasach społecznie wrażliwych, ale że wcale tak być nie musi, tj. że można również zinterpretować je i wdrożyć w sposób niczego *de facto* nie zmieniający. Skuteczność wytycznych bardzo silnie zależeć będzie od podejścia poszczególnych nadleśniczych, a to z kolei może być uzależnione od nieformalnych wytycznych do wdrażania wytycznych. Dopiero przyszłość pokaże, jak będzie w praktyce.

W opinii wielu ruchów społecznych, opartej na ich dotychczasowych doświadczeniach, osiągnięcie realnego zrównoważenia funkcji lasu i realnej partycypacji społecznej nie jest jednak możliwe w istniejącym modelu prawno-organizacyjnym leśnictwa i wymaga „nowej umowy społecznej” dotyczącej lasów, w tym nowej ustawy o lasach.

Narastający i coraz szerzej dostrzegany kryzys klimatyczny i jego skutki dla lasów

W ostatnich latach zmiany klimatu stały się ewidentne. Zauważalne są szczególnie: wzrost średniej temperatury, zmiana rozkładu opadów, zanik

śnieżnych zim na niżu Polski, długie wiosenne i letnie okresy posuszne i upalne. Modele sugerują, że skutkiem tych zmian będą znaczne zmiany zasięgu drzew leśnych, także w Polsce (np. Dyderski i in. 2018, co przełożono także na internetową aplikację Future Forests wizualizującą prognozowane zmiany zasięgów drzew), a dotychczasowe podstawowe gatunki lasotwórcze, w tym sosna, znajdują się w nieoptymalnych warunkach rozwoju. W praktyce, zmiany są nieuniknione, ale nie są do końca przewidywalne. Widać bowiem, że ich mechanizmy mogą być złożone, np. polegać na ujawnianiu się nowych, nieznanych wcześniej zjawisk hylopatologicznych (jak rozwój populacji kornika ostrozębnego czy jemioly). Zmiany nie ograniczają się jednak tylko do populacji drzew. Wiele publikacji (np. Frenne i in. 2013, Thom i in. 2020, Zellweger i in. 2020, Blumröder i in. 2021), sugeruje, że skutkiem zmian klimatu są nieodwracalne zmiany w runie lasów, szczególnie prześwietlonych, w tym poddawanych procesom odnowienia. Oznacza to załamanie się paradygmatu „odnowienia ekosystemu leśnego”, dotychczasowe założenie, że jeśli uda się odnowić drzewostan, to w nowym pokoleniu pozostałe komponenty ekosystemu zregenerują się, przestaje być prawdziwe.

Ponieważ powszechnie uznaje się, że przyczyną tych zmian jest wymuszenie radiacyjne spowodowane emisją gazów cieplarnianych, w tym CO₂, coraz szerzej dostrzegana i podnoszona jest też rola lasów w bilansie węgla na świecie, w tym ich zdolność do pochłaniania CO₂ i magazynowania węgla.

Wnioski z tych faktów można jednak wyciągnąć rozmaite.

Odnosnie pochłaniania i magazynowania węgla, jedni uważają, że w celu jej maksymalizacji należy zwiększyć intensywność użytkowania drzewostanów i je odmłodzić, ponieważ najszybciej pochłaniają CO₂ drzewa młodsze; tak związany węgiel musiałby być następnie akumulowana w trwałych produktach drzewnych. Inni – przeciwnie – uważają że celem powinna być maksymalizacja i utrzymanie zasobów węgla związanych przez lasy, a w tym celu należy postarzyć drzewostany. tj. ograniczyć ich użytkowanie i utrzymywać je w maksymalnie wysokiej zasobności; dbając także o procesy akumulacji węgla w glebie leśnej (za pośrednictwem rozkładającego się drewna).

Odnosnie ograniczania skutków zmian klimatycznych, jedni uważają, że należy profilaktycznie odmłodzić drzewostany, gdyż stare są bardziej podatne na potencjalne czynniki niszczące; a także rozważyć wprowadzanie innych, w tym obcych gatunków drzew. Inni – przeciwnie – uważają, że należy starać się maksymalnie długo utrzymywać stare drzewostany, by nie stracić związanych z nimi ekosystemów, których nie da się już odtworzyć. Leśnictwo przyszłości w tym ujęciu polegałoby na użytkowaniu i odnawianiu tych drzewostanów, które się rozpadają, a maksymalnym przetrzymywaniu tych, które wciąż pełnią swoje funkcje ekosystemowe. Warto tu zauważyć, że

w także naukach leśnych także pojawiają się postulaty zasadniczej zmiany podejścia do kwalifikacji drzewostanów do użytkowania – tak by kwalifikacja taka była zupełnie niezależna od wieku drzewostanu, a zależna od jego zgodności z siedliskiem, stabilności, jakości i zasobności (Borecki i in. 2019).

W obu aspektach ruchom ekologicznym bliższe jest drugie podejście, tym bardziej że wydaje się ono podstawą polityki Unii Europejskiej w tym zakresie. Na tej podstawie budowane są więc postulaty przyrodników wobec leśnictwa w zakresie postępowania wobec zmian klimatycznych.

Konsekwencje: postulaty społeczne i ekologiczne w 2023 r.

O ile w 2019 r. oczekiwania środowisk przyrodniczych wobec gospodarki leśnej (Kepel 2019) miały głównie charakter techniczny i koncentrowały się na możliwościach ulepszenia gospodarki leśnej w jej istniejącym modelu organizacyjnym, pięć lat później oczekiwaniem leśnych inicjatyw przyrodniczych i społecznych jest raczej gruntowna reforma polskiego leśnictwa – określana niekiedy jako „nowa umowa społeczna” w sprawie lasów. Postulowane jest pełniejsze wykorzystanie różnorodnych możliwości zastosowania sztuki leśnej: w tym przeznaczenie części lasów – szacuje się że ok. 20% – „dla ludzi i przyrody”, z praktycznym wygaszeniem w nich celów gospodarczych. Lasy te miałyby być zagospodarowane w sposób istotnie odmienny od dotychczasowego, w tym z założeniem znacznego spowalniania wymiany pokoleń drzewostanu i znacznego ograniczenia pozyskania drewna.

Oczekiwaniem społecznym jest, że znajdą się możliwości partnerskiej dyskusji o takich lasach – w tym o utworzeniu nowych obszarów chronionych (por. m.in. Klub 2023, Klub Przyrodników 2023), sposobach ochrony już istniejących obszarów chronionych, czy wyznaczeniu w lasach specjalnych obszarów funkcjonalnych.

W pozostałych lasach postulowane jest udoskonalenie modelu wielofunkcyjnej gospodarki leśnej, przez szerokie i rzeczywiste, a nie tylko deklaratywne, wdrożenie środków integracji ochrony przyrody z gospodarką leśną. Środki te powinny zapewnić m.in. skuteczniejszą ochronę różnorodności biologicznej w lasach. Propozycje konkretnych rozwiązań odwołują się do rozwiązań już w lasach funkcjonujących (naturalne składy gatunkowe; ochrona i odtwarzanie zasobów drzew biocenotycznych i zasobów martwego drewna, pozostawianie „biogrup”, wyznaczanie i pozostawianie do naturalnego rozwoju ekosystemów referencyjnych, troska o gatunki chronione i ich siedliska), ale wdrażanych lepiej niż dotychczas.

Konsekwencją tych postulatów byłyby ograniczenia w pozyskaniu drewna. Przyrodnicy dostrzegają jednak, że aktualna struktura drzewostanów w pol-

skich lasach daje właśnie teraz pole do takich zmian: ograniczenie pozyskania drewna w lasach cennych przyrodniczo i społecznie (stanowiących tak czy inaczej mniejszość powierzchniową) nie musi drastycznie ograniczyć dostępności drewna w skali kraju (por. Zajączkowski i Neroj 2019), choć może wymagać bardziej efektywnego wykorzystania dostępnego drewna, np. ograniczając jego spalanie.

Nieodłącznym elementem reformy leśnictwa miałyby być zapewnienie rzeczywistej partycypacji społecznej w planowaniu gospodarki leśnej. Często pojawia się postulat rozdzielenia funkcji planistycznych i ewaluacyjnych od wykonywania gospodarki leśnej. Obecne oczekiwania społeczne obejmują także reformę Lasów Państwowych, tak by uczynić je apolitycznym i merytorycznym podmiotem, służebnym wobec społeczeństwa.

Przyszłość dopiero pokaże, czy i jak polskie leśnictwo zareaguje na te postulaty. I jakie ta reakcja, albo jej brak, będą mieć dla leśnictwa konsekwencje.

Literatura

1. Anonim 2021. Raport krytyczny. Analiza opracowań Lasów Państwowych dotyczących Strategii Bioróżnorodności UE do 2030.
<https://naukadlaprzyrody.files.wordpress.com/2021/05/raport-krytyczny-lp-2.pdf> [dostęp 20.06.2023].
2. Arnstein S. 1969, A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 35, 4: 216–224.
3. Blumröder J. S., May F., Härdtle W., Ibsch P. L. 2021. Forestry contributed to warming of forest ecosystems in northern Germany during the extreme summers of 2018 and 2019. *Ecological Solutions and Evidence*, 2, e12087.
<https://doi.org/10.1002/2688-8319.12087>.
4. Borecki T., Stępień E., Wójcik R., Kędziora W., Konieczny A., Orzechowski M. 2019. Propozycja regulacji użytkowania rębnego w wielofunkcyjnym gospodarstwie leśnym. Materiały sesji naukowej „Wielofunkcyjna gospodarka leśna wobec oczekiwań przemysłu drzewnego i ochrony przyrody”, 119 Zjazd Delegatów PTL, Darłówek. Polskie Towarzystwo Leśne
<http://ptl.pl/posts/konferencje-naukowe>.
5. DGLP 2022. Wytyczne do zagospodarowania lasów o zwiększonej funkcji społecznej. Załącznik nr 1 do Zarządzenia nr 58 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dn. 5 lipca 2022 r.
6. Dyderski M.K., Paź S., Frelich L.E., Jagodziński A.M. 2018. How much does climate change threaten European forest tree species distributions?. *Glob Change Biol*. 24: 1150–1163.
7. Frenne P., Rodríguez-Sánchez F., Coomes D.A., Baeten L., Verstraeten G.,

- Vellend M., Bernhardt-Römermann M., Brown C.D., Brunet J., Cornelis J., Decocq G.M., Dierschke H., Eriksson O., Gilliam F.S., Hédli R., Heinken T., Hermy M., Hommel P., Jenkins M.A., Kelly D.L., Kirby K.J., Mitchell F.J.G., Naaf T., Newman M., Peterken G., Petóik P., Schultz J., Sonnier G., Van Calster H., Waller D.M., Walther G.-R., White P.S., Woods K.D., Wulf M., Graae B.J., Verheyen K. 2013. Microclimate moderates plant responses to macroclimate warming. *Proceedings of the National Academy of Science of the USA (PNAS)* 110 (46): 18561–18565.
8. Jagusztyn-Krynicka M. 2023. Las – ćwiczenia praktyczne z komunikacji społecznej. *Autoportret Pismo o Dobrej Przestrzeni* 2023, 1 (80).
 9. Kepel A. 2019. Oczekiwania środowisk przyrodniczych wobec gospodarki leśnej. [In:] *Wielofunkcyjna gospodarka leśna wobec oczekiwań przemysłu drzewnego i ochrony przyrody*. Referat z sesji naukowej pt.: „Wielofunkcyjna gospodarka leśna wobec oczekiwań przemysłu drzewnego i ochrony przyrody” z okazji 119 Zjazdu Polskiego Towarzystwa Leśnego w Darłówwku, 12–14.09.2019. http://www.ptl.pl/dokumenty/zjazdy_krajowe/119_zjazd_darlowko/referat_dr_An_drzej_Kepel_119zjazd_ptl_darlowko_2019.pdf [dostęp 15.06.2023].
 10. Klub P. 2023. Propozycja uzupełnienia sieci polskich parków narodowych. Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze, Kraków, 156 ss.
 11. Klub Przyrodników 2022. Uwagi do projektu rozporządzenia Ministra Klimatu i Środowiska w sprawie wymagań dobrej praktyki w zakresie gospodarki leśnej. https://kp.org.pl/pdf/stanowiska/ktg/20220711_uwagi-KP-do-rozp-MKS-ws-dobrych-pratyk-gospodarki-le%C5%9Bnej.pdf [dostęp 20.06.2023].
 12. Klub Przyrodników 2023. Rezerwaty przyrody – czas na comeback! <https://kp.org.pl/pl/rezerwaty-przyrody-czas-na-comeback/> [dostęp 25.06.2023].
 13. Kraus D., Krumm F. (red). 2013. Integrative approaches as an opportunity for the conservation of forest biodiversity. *European Forest Institute*, 284 ss.
 14. Krumm F., Schuck A., Rigling A. (Red.) 2020. How to balance forestry and biodiversity conservation – A view across Europe. *European Forest Institute (EFI); Swiss Federal Institute for Forest, Snow and Landscape Research (WSL), Birnmensdorf*, 644 ss.
 15. Lasy i Obywatele 2023. Mapa inicjatyw leśnych <https://mapy.lasyiobywatele.pl/inicjatywy-obywatelskie.html> [dostęp 29.06.2023].
 16. Lasy Państwowe 2021. Ekspertyzy dotyczące unijnej strategii dla bioróżnorodności. <https://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/publikacje/informacje-statystyczne-i-raporty/ekspertyzy-okreslajace-skutki-wdrozenia-unijnej-strategii-na-rzecz-bioroznorodnoscido-2030-r> [dostęp 20.06.2023].
 17. Niedziałkowski K., Chmielewski S. 2023. Challenging the dominant path of forest policy? Bottom-up, citizen forest management initiatives in a top-down governance context in Poland. *Forest Policy and Economics* 154: e103009.

18. Pawlaczyk P. 2021a. O leśnictwie, ochronie przyrody, ochronie ścisłej i unijnej Strategii Bioróżnorodności, czyli polemika z wizją prof. B. Brzezieckiego. <https://kp.org.pl/pl/inna-dzialalnosc/wystapienia-i-stanowiska-kp/inne-2/3112-ppawlaczyk-polemika-z-bbrzezieckim> [dostęp 20.06.2023].
19. Pawlaczyk 2021b. Operat ochrony ekosystemów leśnych Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego. Msc. Klub Przyrodników dla Pomorskiego Zespołu Parków Krajobrazowych.
20. Puetmann K.J., Wilson S.M., Baker S.C., Donoso P.J., Drössler L., Amente G., Harvey B.D., Knoke T., Lu Y., Nocentini S., Putz F.E., Yoshida T., Bauhus J. 2015. Silvicultural alternatives to conventional even-aged forest management – what limits global adoption? *Forest Ecosystems* 2:8: doi 10.1186/s40663-015-0031-x.
21. Rozporządzenie Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 27 marca 2023 r. w sprawie wymagań dobrej praktyki w zakresie gospodarki leśnej. *Dziennik Ustaw* z 2023 r. poz. 672.
22. Siarka E., Kubica J. 2023. Wyrok TSUE w sprawie polskich lasów grozi paraliżem gospodarki. <https://www.lasy.gov.pl/pl/pro/informacje/aktualnosci/wyrok-tsue-w-sprawie-polskich-lasow-grozi-paralizem-gospodarki> [dostęp 05.03.2023].
23. Szwagrzyk J., Holeksa J. 2022. Potrzeby i możliwości rozwoju ochrony przyrody w lasach – dziś i jutro. Referat z sesji naukowej pt.: „Leśnictwo przyszłości” z okazji 121 Zjazdu Polskiego Towarzystwa Leśnego w Starych Jabłonkach, 07–10.09.2022.
http://www.ptl.pl/dokumenty/zjazdy_krajowe/121_zjazd_stare_jablonki/7_jan_holeksa_jerzy_szwagrzyk_potrzeby_i_mozliwosci_rozwoju_ochrony_przyrody_w_lasach_dzis_i_jutro.pdf [dostęp 20.06.2023].
24. Thom D., Sommerfeld A., Sebald J., Hagge J., Müller J., Seidl R. 2020. Effects of disturbance patterns and deadwood on the microclimate in European beech forests. *Agricultural and Forest Meteorology* 291.
<https://doi.org/10.1016/j.agrformet.2020.108066> [dostęp 15.06.2023].
25. Wołkowycki D. 2021. Karta lasów ochronnych miasta. Projekt, wersja 4.0. https://wb.pb.edu.pl/wp-content/uploads/2021/04/Karta_lasow_ochronnych_miasta_4_0.pdf [dostęp 20.06.2023].
26. Zajączkowski S., Neroj B. 2019. Prognoza rozwoju zasobów drzewnych w lasach polskich oraz potencjalne możliwości ich użytkowania. Referat z sesji naukowej pt.: „Wielofunkcyjna gospodarka leśna wobec oczekiwań przemysłu drzewnego i ochrony przyrody” z okazji 119 Zjazdu Polskiego Towarzystwa Leśnego w DarłóWKu, 12–14.09.2019.
http://www.ptl.pl/dokumenty/zjazdy_krajowe/119_zjazd_darlowlko/referat_dr_inz-Stanislaw_Zajaczkowski_dr_inz_Bozydar_Neroj_119zjazd_ptl_darlowlko_2019.pdf [dostęp 21.06.2023].

27. Zellweger F., De Frenne P., Lenoir J., Vangansbeke P., Verheyen K., Bernhardt-Römermann M., Baeten L., Hédal R., Berki I., Brunet J., Van Calster H., Chudomelová M., Decocq G., Dirnböck T., Durak T., Heinken T., Jaroszewicz B., Kopecký M., Máliš F., Macek M., Malicki M., Naaf T., Nagel T.A., Ortmann-Ajkai A., Petøik P., Pielech R., Reczyńska K., Schmidt W., Standovár T., Świerkosz K., Teleki B., Vild O., Wulf M., Coomes D. 2020. Forest microclimate dynamics drive plant responses to warming. *Science* 368, 6492: 772–775.

Mgr inż. Paweł Pawlaczyk
Klub Przyrodników
Owczary 17, 69–113 Górzycyca
pawel.pawlaczyk@kp.org.pl

Referat z sesji naukowej pt.: "Wielofunkcyjna gospodarka leśna dla realizacji współczesnych potrzeb ochrony środowiska i oczekiwań społecznych" z okazji 122 Zjazdu Polskiego Towarzystwa Leśnego w Wałbrzychu, 07-09.09.2023.